

**«ԲՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԻՄԱՍՏԱՅԻՆ ԴԱՇՏԻ ԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ԿԵՐՊԱՐԱՍՏԵՂԾ ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹԸ ՇԵԼԼԻՒ «ԱԶԱՏԱԳՐՎԱԾ
ՊՐՈՄԵԹԵՈՍ» ՊՈԵՄՈՒՄ**

ՀԱՅԿ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

Հոգվածի համար որպես տեսական հիմք կիրառվել են բառիմաստային դաշտերի տեսության հասկացությունները և քննարկվել կերպարաստեղծման բառային միջոցների քննության տեսանկյունից: Ուսումնասիրվել են Պ. Բ. Շելլիի «Ազատագրված Պրոմեթեոս» պոեմում երկու գլխավոր կերպարների՝ Պրոմեթեոսի և Յուպիտերի խոսքում գերիշխող բառիմաստային դաշտերի խտությունը, որի արդյունքում առանձնացվել է «բնություն»-ը՝ որպես կերպարների խոսքում ամենախիտ իմաստային դաշտ: Հետագա հետազոտությունը հաստատում է այն գաղափարը, որ միևնույն բառիմաստային դաշտը կերպարների խոսքում ներկայանում է տարբեր իմաստային իրացումներով:

Բանալի բառեր – իմաստային դաշտ, խտություն, կերպար, կերպարաստեղծում, բնություն, Պրոմեթեոս, պոեզիա:

Գիտական գրականության մեջ «բնութագիր» կամ «կերպար» հասկացությունները մշտապես եղել են ուսումնասիրության առարկա ինչպես լեզվաբանության, այնպես էլ այլ գիտակարգերի ներկայացուցիչների կողմից: Կերպարի նկարագրության խնդիրը տարբեր դիտանկյուններից քննության է առնվել փիլիսոփայական, հոգեբանական, գրականագիտական աշխատություններում: Լեզվաբանության տեսանկյունից կերպարի ուսումնասիրությունը ենթադրում է վերջինիս լեզվական բնութագրի վերհանում և փոխկապակցում կերպարի հատկանիշների հետ: Այսպիսի մոտեցումը հատկապես կիրառելի է գեղարվեստական գրականության մեջ՝ բազմապիսի լեզվաբանական և թարգմանաբանական խնդիրների լուծման համար: Կիրառելով «լեզվական անհատականություն» եզրը՝ Կարաուլովը նշում է, որ գեղարվեստական գրականության մեջ կերպարի խոսքային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը, այսինքն՝ կերպարի՝ որպես լեզվական անհատականության վերլուծությունն առանցքային է վերջինիս հատկանիշների բացահայտման համար¹:

Խոսքային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը ենթադրում է լեզվական բազմաշերտ վերլուծություն և արդյունքների համադրում: Այս համատեքստում հատուկ կարևորություն են ստանում կերպարի խոսքում բառային միավորները, որոնք գործում են որպես միասնական համակարգ՝

¹ **Караулов Ю.** Русский язык и языковая личность. Изд. седьмое. Москва. 2010, стр. 71.

նպաստելով կերպարի ձևավորմանը: Բառային միավորները միմյանց կապակցելու և որպես համակարգ ներկայացնելու խնդիրը լեզվաբանների դիտարկման կենտրոնում է քսաներորդ դարի սկզբից՝ պայմանավորված իմաստաբանության զարգացմամբ: Աստիճանաբար ձևավորվեց տեսակետ, որ բառային խմբերը նույնքան կապակցված և համակարգված են, որքան, օրինակ, շարահյուսական կառույցները: Լեզվի և խոսքի ուսումնասիրությունը բառային մակարդակից տեղափոխելով բառիմաստային դաշտերի մակարդակ՝ լեզվաբանին հնարավորություն է տրվում բառային միավորների տարբերակիչ հատկանիշների դուրսբերման, ինչպես նաև իմաստային դաշտերի համեմատական ուսումնասիրության միջոցով բացահայտելու բառիմաստը, ինչպես նաև կատարելու բաղադրիչային վերլուծություն: Այս խնդրին լայն անդրադարձ է կատարել Լերերը՝ պնդելով, որ իմաստային դաշտերի համակարգվածությամբ է պայմանավորված բառիմաստի, ինչպես նաև վերջինիս փոփոխության բնույթը. «Իմաստային դաշտի տեսության գլխավոր պնդումն այն է, որ բառիմաստը հասկանալու համար անհրաժեշտ է դիտարկել ոչ թե բառն առանձին, այլ իմաստով միմյանց հետ կապակցված բառային խումբը»²: Չնայած լեզվաբանները հիմնականում համակարծիք են նշված պնդման հետ, այնուամենայնիվ բազմաթիվ են տարակարծությունները ներհամակարգային հարաբերությունների նկարագրության և հասկացությունների տարբերակման տեսանկյունից: Սակայն հարկ է նկատել, որ բոլոր տեսություններում նկարագրվող «իմաստային դաշտ» հասկացությունը պարունակում է իմաստային անփոփոխակ, որն առկա է դաշտի բոլոր անդամների իմաստային կառուցվածքում: Հոդվածում կառաջնորդվենք Լերերի կողմից առաջարկված բառիմաստային դաշտի սահմանմամբ, որի համաձայն այն ներկայանում է որպես բառույթների համակազմ, որոնք պատկանում են որևէ գաղափարական դաշտի և միմյանց հետ կապված են որոշակի հարաբերությամբ³:

Իմաստային դաշտերի տեսության զարգացման և իմաստային դաշտերի դասակարգման գործում մեծ ներդրում ունեցած Տրիրը, ինչպես նաև վերջինիս տեսությանը հարող բազմաթիվ լեզվաբաններ դասակարգում են իմաստային դաշտերի երեք հիմնական տեսակ՝ հիմնված լեզվաբանության մեջ ընդունված իմաստային հարաբերությունների երեք հիմնական ձևերի՝ տե-

² **Lehrer A.** Semantic Fields and Semantic Change. Coyote Papers: Working Papers in Linguistics. Arizona, 1983.

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 119:

սականշության (hyponymy), հականշության և հոմանշության վրա⁴: Այս դասակարգումը հողվածում իմաստային անփոփոխակի և իմաստային հարաբերությունների առանձնացման համար ընտրվել է որպես ուղղորդող չափանիշ, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս առանձնացնելու բազմաճյուղ համակարգ՝ հիմնված աստիճանակարգայնության վրա: Ուսումնասիրության համար առանձնացրել ենք Պ. Բ. Շելլիի «Ազատագրված Պրոմեթեոս» պոեմում երկու հակադիր կերպարների՝ Պրոմեթեոսի և Յուպիտերի առաջնախոսքերը, որոնք առանձնանում են հուզականությամբ և առավելագույնս արտահայտում կերպարների գաղափարական վեկտորը:

Վերը նշվածը որպես հիմք ընդունելով՝ փորձենք վեր հանել Պրոմեթեոսի և Յուպիտերի խոսքում գերիշխող իմաստային դաշտերը կազմող բառային միավորների խտությունը, ինչը հնարավորություն կստեղծի առանձնացնելու երկու կերպարների խոսքում իմաստային առանցքը: Ուսումնասիրության համար կիրառվել է Գուդարզիի կողմից առաջարկված բանաձևը⁵: Վերջինս իր «Բառային մոդելավորումը պոեզիայում. գրական ոճի ուսումնասիրություն» հողվածում գեղարվեստական տեքստի և բառիմաստային դաշտերի ուսումնասիրության համար կիրառում է բանաձև՝ բառիմաստային դաշտի խտությունը գնահատելու համար.

$$\text{SFLD} = \frac{\text{յուր. իմաստային դաշտին պատկանող բառային միավորներ}}{\text{(բառիմաստային դաշտի բառապաշար խտություն, այսուհետ՝ ԲԴԽ)}} * 100:$$

Ներկայացված պարզ բանաձևը թույլ է տալիս տոկոսային հարաբերակցությամբ ցույց տալ իմաստային դաշտի խտությունը, ինչը թույլ կտա ուսումնասիրվող հատվածներում հատկորոշել յուրաքանչյուր կերպարի խոսքին բնորոշ երեք հիմնական իմաստային դաշտերը, հաշվարկել դաշտի խտությունը և վեր հանել կերպարի խոսքում հիմնական իմաստային-գաղափարական շեշտադրումները: Դուրս բերված երկու բառիմաստային դաշտերը ենթակա են համեմատական վերլուծության:

⁴ Guo C. The Application of the Semantic Field Theory in College English Vocabulary Instruction // Chinese Journal of Applied Linguistics, p. 51.

⁵ Goodarzi Z. Lexical Patterning in Poetic Text: Analyzing Literary Style. Web. 2 October 2018 // <http://www.pala.ac.uk/uploads/2/5/1/0/25105678/goodarzi2009.pdf>.

Պրոմեթեոսի խոսքում «տառապանք» իմույթի բառիմաստային դաշտը կերպարի ծնավորման հարցում առանցքային է, ուստի ուսումնասիրվող հատվածում այդ բառիմաստային դաշտի խտության վերհանումն անհրաժեշտություն է: Բացի այդ, գերիշխող են նաև բնապատկերները: Այսպիսով, վերլուծության համար առանձնացված հատվածի բառային միավորների ուսումնասիրության արդյունքում դուրս է բերվել երկու հիմնական իմաստային դաշտ՝ «բնություն» (հիմնականում անձնավորված) և «տառապանք»:

Պոեմում սյուժետային առանցքի հակառակ կողմում ներկայանում է Յուպիտերը: Վերջինիս առաջնախոսքի ուսումնասիրության արդյունքում առանձնացրել ենք հետևյալ երկու իմաստային դաշտերը՝ «ուժ» և «բնություն»:

Ուսումնասիրված բառիմաստային դաշտերը ներկայանում են հետևյալ աղյուսակի տեսքով՝

Պրոմեթեոս		Յուպիտեր
տառապանք	բնություն	ուժ
3,47%	4,68% 4,28%	2%
u. toil, pang, scorn, tyranny, nail, pierce , eat, tear up, mock, afflict , trample, cloven, misery p. torture, solitude, despair, pain, agony, gape, grief	mountain fire, snow, Sea, Sun, waves peaks, glaciers , flake, ice, crystals , earth soil, rocks, abyss , thunder twilight, storm , air starts, whirlwind , winds hail , hoar frost, earthquakes mist, springs, frost, beams	powers, omnipotent,s ubdue, supreme, might, mighty

«Բնություն» բառիմաստային դաշտը գերիշխող է միմյանց հակադրվող երկու կերպարների խոսքում: Պրոմեթեոսի խոսքում դաշտը ներկայանում է 4.68% խտությամբ, Յուպիտերի խոսքում այն 4.28% է, ինչը թույլ է տալիս

ենթադրել, որ պոեմում կերպարների գաղափարական, հասկացութային շրջանակները պատկերելու համար կարևոր են բնության երևույթները:

Պրոմեթեոսի խոսքում «բնություն» բառիմաստային դաշտի իմաստային անփոփոխակի նկատմամբ ստորակարգվում են երկու մակարդակներ՝ «անշունչ» - «անձնավորված» և «թշնամի» - «տարերք»: «Անշունչ» իմաստային խմբում ընդգրկված բառամիավորներն աչքի են ընկնում չեզոք կիրառմամբ, այսինքն՝ իրացվել է հիմնանշանակային իմաստը: Նշված խմբում բառային միավորները կիրառված են որպես հիմնական իրադարձությունների մասնավորեցման լեզվական միջոցներ, օրինակ.

Almighty, had I deigned to share the shame

Of thine ill *tyranny*, and hung not here

Nailed to this wall of eagle-baffling ***mountain***.

Այս օրինակում *mountain* գոյականը, կապակցվելով «տառապանք» բառիմաստային դաշտի *nail* բառային միավորի հետ, տեղայնացնում է տառապանք զգալու պատկերը: *Mountain* բնապատկերը ստացել է *eagle-baffling* որոշիչը, որը սաստկացնում, ահագնացնում է Պրոմեթեոսի տառապանքի վայրի բնապատկերը: Հետևաբար, Պրոմեթեոսի խոսքում բնապատկեր բառիմաստային խմբի միավորները հանդես են գալիս որպես տառապանքի ուժգնացման, ինչպես նաև տեղայնացման միջոցներ:

Պրոմեթեոսի խոսքում «անշունչ» իմաստային խմբում ընդգրկված մյուս միավորները, կապակցվելով տառապանք արտահայտող բառային միավորների հետ, ձեռք են բերում «տառապանք պատճառելու միջոց» համատեքստային իմաստը.

crystals - pierce

storm - afflict

abyss - afflict

hail - afflict

Բյուրեղների, փոթորկի, անդունդի, կարկուտի միջոցով իրագործվում է Պրոմեթեոսի խաբազանումը:

«Անձնավորված» իմաստային խումբը ևս ընդգրկում է երկու ստորակարգային խումբ՝ «թշնամի» և «տարերք»: Ուսումնասիրվող հատվածում «թշնամի» իմաստային խմբում բնության երևույթները և տարերքները կապակցված են «տառապանքի պատճառ» իմաստային խմբի միավորների հետ՝ ձևավորելով «գործորդ – գործողություն» իմաստային կապը.

The ***crawling glaciers*** pierce me with the spears

Of their **moon-freezing crystals**, the bright chains
Eat with their burning cold into my bones.

Այս օրինակում *glaciers* բնապատկերը Պրոմեթեոսի հակառակորդն է՝ իմաստային կապ ստեղծելով տառապանքի պատճառ հանդիսացող *pierce* բայի հետ: Բնապատկերն անձնավորված է շնորհիվ իմաստային դաշտում մարդկային հատկանիշ արտահայտող *crawling* որոշչի:

Օրինակում բնության մյուս երևույթը (*crystals*) կիրառվել է որպես տանջանք պատճառելու միջոց, որն առավել պատկերավոր է դարձել «բնություն» բառիմաստային դաշտի մեկ այլ միավորի՝ *moon-freezing* որոշչի շնորհիվ:

Փաստորեն Պրոմեթեոսի խոսքում «բնություն» իմաստային դաշտի իմաստային խմբերը «տառապանք» իմաստային դաշտի միավորների հետ միասին կա՛մ սաստկացնում են Պրոմեթեոսի տառապանքի չափը, կա՛մ հանդես են գալիս որպես Պրոմեթեոսին տառապանք պատճառող միջոց: Համատեքստային մասնավորեցում է ստանում Պրոմեթեոսի տառապանքը՝ նպաստելով այս տառապող կերպարի ստեղծմանը:

«Տարերք» իմաստային խմբում միավորները նույնպես անձնավորված են: Վերջիններիս Պրոմեթեոսը դիմում և կոչ է անում տեսնել իր տառապանքը: Պատկերվում է կերպարի մենությունը: Սույն իմաստային խմբում միավորները կարևոր դեր ունեն Պրոմեթեոսի մտատանջությունների և մեկուսացման պատկերի ստեղծման համար:

Առանցքի հակառակ կողմում ներկայանում է Յուպիտերի կերպարը: Վերջինիս խոսքում «բնություն» բառիմաստային դաշտն ընդգրկում է նմանատիպ կամ միևնույն բառային միավորները, սակայն տարբեր են համատեքստային իմաստները: Եթե Պրոմեթեոսի խոսքում բնության երևույթները «տառապանք» իմաստային դաշտի հետ միասին ստեղծում են Պրոմեթեոսի տառապանքի պատկերը, ապա Յուպիտերի խոսքում «բնություն» բառիմաստային դաշտի միավորները ձեռք են բերում «ուժգին», «սաստիկ» համատեքստային իմաստները՝ այս կերպ ապահովելով կապ խոսքի միևնույն հատվածում գերիշխող «ուժ» բառիմաստային դաշտի հետ, օրինակ.

Victory! Victory! Feel'st thou not, O **world**,
The **earthquake** of his chariot **thundering up**
Olympus?

Օրինակում առկա է բնություն բառիմաստային դաշտի երեք միավոր՝ *world*, *earthquake*, *thundering*: *World* գոյականն անձնավորված է, որով այն մոտենում է Պրոմեթեոսի խոսքում «տարերք» իմաստային խմբին: Այնուամենայնիվ,

նայնիվ, երկու խոսքերում ակնհայտ է բառերի դրսևորած համատեքստային իմաստների տարբերությունը: Այս օրինակում *world* գոյականը ներկայացված է որպես հաղթանակի մարտակառքն (*chariot*) ընդգրկող տիրույթ, իսկ «բնություն» բառիմաստային դաշտի մյուս միավորները հաղթանակը խորհրդանշող մարտակառքի ուժը պատկերող միջոցներ են: Ստեղծվում է յուրահատուկ աստիճանակարգային կապ:

Jupiter ⇒ victory ⇒ chariot ⇒ thundering ⇒ earthquake

Յուպիտեր ⇒ հաղթանակ ⇒ մարտակառք ⇒ որոտացող ⇒ երկրաշարժ

Ներկայացված հանգույցի գլխավերևում Յուպիտերն է, որի հաղթանակը վկայում և խորհրդանշում են աշխարհը և աշխարհի մաս կազմող մարտակառքը: Բնության երկու երևույթները նպաստում են հաղթանակի մարտակառքի հզորությունը, ուժը պատկերելուն:

Այսպիսով, Յուպիտերի խոսքում «բնություն» բառիմաստային դաշտն առանցքային դեր է խաղում կերպարի ուժը պատկերելու տեսանկյունից: Ուսումնասիրվող հատվածում բառիմաստային դաշտի միավորները ձեռք են բերում երկու համատեքստային իմաստ՝ «բռնակալության մարմնավորում» և «սաստկություն»: Երկու դեպքում էլ բառիմաստային դաշտի միավորները մոտենում են միևնույն խոսքում գերիշխող ուժ բառիմաստային դաշտին՝ ստեղծելով Յուպիտերի ուժը խորհրդանշող երկպատկերը:

Դիտարկենք միևնույն՝ *earth* բառի կիրառությունը երկու կերպարների խոսքում.

Պրոմեթեոս՝

No change, no pause, no hope! Yet I endure.

I ask the **Earth**, have not the **mountains** felt?

Յուպիտեր՝

And from the flower-inwoven **soil** divine

Ye all-**triumphant harmonies** arise,

As dew from **earth** under the **twilight stars**

Պրոմեթեոսի խոսքում *Earth* և *mountain* բնության տարրերն անձնավորված են: Մենախոսությամբ դիմելով բնության անձնավորված տարրերին՝ Պրոմեթեոսն արտահայտում է ցավը, ինչպես նաև բողոքը՝ ուղղված ոչ միայն Յուպիտերին, այլև ոչ թշնամի կերպարներին: Բնության տարրերը (*Earth, mountain*) նպաստում են Պրոմեթեոսի մեկուսացման պատկերի ստեղծմանը:

Յուպիտերի խոսքում միևնույն *earth* բառը «բնություն» բառիմաստային դաշտի մյուս միավորի (*twilight stars*) հետ միասին կատարում է հաղթանակի պատկերավորման գործառույթ, իսկ *soil* բնության տարրը՝ հաղթական ներդաշնակության տեղայնացման գործառույթը: Այսպիսով, «բնություն» իմաստային դաշտի միավորները տվյալ դեպքում նպաստում են ոչ թե ցավի կամ տառապանքի, այլ հաղթանակի պատկերը ստեղծելուն և տեղայնացնելուն:

Այսպիսով, «Ազատագրված Պրոմեթեոս» պոեմում երկու կերպարների ստեղծման գործում առանցքային է «բնություն» բառիմաստային դաշտի դերը: Կատարված համեմատական քննությունից ակնհայտ է, որ միևնույն բառիմաստային դաշտը կերպարների խոսքում ներկայանում է տարբեր իմաստային իրացումներով:

ա. Պրոմեթեոսի առաջնախոսքում այն, կապակցվելով «տառապանք» իմաստային դաշտի հետ, նպաստում է կերպարի տառապանքի պատճառների, պայմանների և ուժգնության պատկերմանը: Լեզվական իրացում է ստանում նաև կերպարի՝ միայնակ լինելու զգացողությունը: Իմաստային դաշտի միավորները նաև նպաստում են կերպարի բողոքի արտահայտմանը:

բ. Յուպիտերի առաջնախոսքում միևնույն դաշտի բառային միավորներն իրացնում են «ուժգին», «սաստիկ» հարանշանակային իմաստները՝ «ուժ» իմաստային դաշտի միավորների հետ համակցությամբ: Լեզվական իրացում են ստացել կերպարի իշխանատենչությունը, փառամոլությունը, ինքնավստահությունը:

THE CHARACTER CREATING FUNCTION OF THE LEXICAL FIELD “NATURE” IN P. B. SHELLEY’S “PROMETHEUS UNBOUND”

HAYK HAMBARDZUMYAN

The present article applies the concepts of the lexical field theory in studying the process of character creation in poetry. It considers the lexical fields of two characters in P. B. Shelley's "Prometheus unbound" – Prometheus and Jupiter. Two representative parts of their speeches have been selected for the survey revealing the lexical field "nature" as the densest one in both speeches, which is indicative of the field's significance for the depiction of the two characters. The further study aims at substantiating the claim that the same lexical field functions divergently in the speeches of the opposite characters.

Key words – lexical field, density, character, depiction, nature, Prometheus, poetry.

**ОБРАЗОБРАЗОУЩАЯ ФУНКЦИЯ ЛЕКСИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ПРИРОДА» В
«ОСВОБОЖДЕННОМ ПРОМЕТЕЕ» П. Б. ШЕЛЛИ**

ԱԿԿ ԱՄԲԱՐՇՄՅԱՆ

Теоретической основой настоящей статьи является концепция теории лексического поля и его роли в процессе создания художественного образа в поэтическом произведении. В статье рассматриваются лексические поля двух образов в "Освобожденном Прометее" П. Б. Шелли, Прометея и Юпитера. Для исследования были выделены два репрезентативных фрагмента из речей данных персонажей. В результате лексическое поле «природа» оказывается самым плотным и значимым для их описания. Дальнейшее исследование подтверждает идею о том, что одно и то же лексическое поле действует по-разному в речах различных персонажей.

Ключевые слова - лексическое поле, плотность, образ, создание, природа, Прометей, поэзия.